

CUMHURİYET KAVRAMI VE ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET ANLAYIŞI

Uzman NEŞE ÇETİNOĞLU *

Türk milleti yüzyıllar boyunca kendi egemenliğini kullanmasına engel rejimlerin acısını çekmiş, sonunda ise en uygun idare şeklinin cumhuriyet olduğunu görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında çekilen birçok acının sonucunda kurulmuştur. Dolayısıyla da kurulması kolay olmamıştır. Bütün geçilen yolların, yapılan fedakârlıkların bilincinde olmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet yaşamasını sağlamak ise hepimizin görevidir.

Atatürk de Türk milletine en uygun yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu değişik sözlerinde ifade etmiştir. Atatürk'ün cumhuriyet konusundaki görüşlerine geçmeden önce "cumhuriyet" kavramının ne demek olduğuna kısaca değinmekte yarar vardır.

I. CUMHURİYET KAVRAMI

Cumhuriyet kelimesini kavram olarak ele aldığımızda çok değişik açıklamaları verilmektedir. Ancak, cumhuriyet kelimesi dilimize Arapça "cumhur" kelimesinden gelmektedir. Dolayısıyla Arapça'da "cumhur" kelimesi halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelir; toplu bir halde bulunan kavim yahut millet demektir. ¹

Cumhuriyet tanımlamaları şöyle sıralanabilir: Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te cumhuriyet, seçilmiş bir başkanın başında bulunduğu devlet idaresidir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde cumhuriyet, ulusun egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığı ile kullandığı devlet şeklidir.

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı.
1 Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Ankara, 1989, s. 1.

Meydan Larrousse'de cumhuriyet, halkın hâkimiyeti doğduran doğruya veya seçtiği temsilciler aracılığıyla kullandığı devlet şeklidir.

Türk Ansiklopedisi'nde ise, cumhuriyet, kamunun ortak yararı ve yönetimi anlamına gelen, seçimli ve lâik bir yönetim biçimidir.

Bütün bu tanımlardan cumhuriyetin halk yönetimi demek olduğu anlaşılmaktadır. Burada halk kendini yönetecek kişileri kendi seçmekte, kendi denetlemekte, her türlü yetkinin ve işlemin kaynağı halk olmakta, halkın üstünde hiçbir otorite bulunmamaktadır. Dolayısıyla, halkın seçtiği yöneticiler ancak halkın temsilcileri olarak iş yapabilirler, eğer halkın seçtiği yöneticiler kendi isteklerini zorla kabul ettirmeğe kalkıştırlarsa o zaman cumhuriyet yönetiminden söz etmek mümkün olmaz. Burada önemli bir nokta vardır ki o da cumhuriyet kavramının halk egemenliği ile içiçe olmasıdır. Cumhuriyet kavramında dayanak noktası olarak alınan halk egemenliği çoğunluğun baskı yönetimi biçiminde düşünülmemelidir. ² Cumhuriyet yönetimi halkın yönetimidir. Bu yönetim şeklinde yönetici konumunda olanların halkın menfaatinin korunmadan, ön plânda tutmaları, kendi menfaatlerini ön plâna çıkarmamaya çalışmaları gerekir. Aksi takdirde istibdat yönetimleri söz konusu olur. İşte halk egemenliği dediğimiz kavramda halkı oluşturan bireylerin tek tek istekleri söz konusu olmaktadır.

Cumhuriyet ile demokrasi kavramının bağlantısına da kısaca bakmak gerekmektedir. Cumhuriyet demokrasinin en gelişmiş şeklidir. Atatürk'ün de ifade ettiği gibi "demokrasi prensibinin en asri ve mantuki tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir".³ Cumhuriyetlerde işbaşına gelecekler belirli bir seçmen yaşının üstündeki vatandaşlarca seçilecek, vatandaşlara temel özgürlükler tanınacak ve hak ve özgürlükler güvence altına alınacaktır. Bu tür cumhuriyetler demokratik cumhuriyetlerdir. Ancak demokrasilerin varlığı için cumhuriyetler gerekli değildir. Örneğin öyle monarşik devletler vardır ki, oralarda da demokrasinin rejim olarak tüm koşulları işler, ancak devlet başkanları seçim yolu ile değil, veraset yolu ile belirlenmektedir. (Örnek: İsveç, Norveç gibi) ⁴

2 Anıl Çeçen, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, 1981, s. 9.

3 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 3.

4 Anıl Çeçen, a.g.e., s. 32.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerine geçmeden önce cumhuriyet kavramının kullanımına da bakmak gerekmektedir. Cumhuriyet dar ve geniş anlamda kullanılmaktadır.⁵ Geniş anlamda cumhuriyette egemenlik bir topluluğa aittir. Seçim olgusu vardır ve devletin üst yöneticilerini saptamak için yapılan seçimin ulusal istenci yansıtması gereği vardır. Dolayısıyla geniş anlamda cumhuriyet bir bakıma demokrasi ile eşdeğerli olmaktadır. Dar anlamda cumhuriyet devlet başkanının doğrudan doğruya veya dolaylı olarak halk tarafından belirli bir süre için seçilmesi esasına dayanır. Dar anlamdaki cumhuriyet bir devlet şekli veya hükümet şekli olarak alınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında (1924, 1961 ve 1982 anayasaları) cumhuriyet devlet şekli olarak öngörülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri anayasalarımızda yer almıştır. 1982 Anayasası'nda belirtildiği şekilde Cumhuriyetimizin temel nitelikleri şöyle sıralanmaktadır :

- 1) Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.
- 2) Milli birlik ve beraberlik,
- 3) İnsan haklarına bağlılık,
- 4) Milli devlet olmak, Türk milliyetçiliğine bağlı olmak,
- 5) Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılık,
- 6) Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, resmi dilin Türkçe olması ve başkentini Ankara olması,
- 7) Lâiklik,
- 8) Demokratik sosyal hukuk devleti,
- 9) Kuvvetler ayrımı.

Cumhuriyeti, demokratik bir sosyal hukuk devleti biçiminde en genel

⁵ Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 2.

ölçüde tanımlamak olasıdır. Bu tanımın içine ayrıca ulusallık ve lâiklik öğeleri de girebilir. Çünkü cumhuriyet halkın yönetimi olarak belirli bir ülkenin ulusal sınırları içinde geçerlidir. Dış baskılara karşı savaşarak kurulan cumhuriyetlerde ulusallık daha da ön plândadır. Ulusallığa benzer biçimde, lâiklik de cumhuriyetin tanımlanmasında yer alabilecek önemli bir öğedir. Tam anlamıyla, halk egemenliği için devlet yönetiminde dinsel baskılara yer vermemek, halkın genel istencini din dışında yeterli kılmak gerekmektedir... Çağdaş anlamıyla cumhuriyet, din ve devlet işlerinin birbirinden bütünüyle ayrıldığı, lâik düzenleri simgelemektedir. Gerçek anlamıyla bir halk yönetimi tüm engel ve baskılardan uzak sağlanabileceğine göre, cumhuriyet için lâik ve demokratik bir sosyal hukuk devleti biçiminde yapılacak tanımlama temel alınabilir. Ne var ki tanımlama durağan değildir. Halk egemenliğini daha fazla gerçekleştirecek ilerlemeler ve bunların getireceği yeni öğeler dinamik bir cumhuriyet tanımlaması içinde yer alacak ve daha ileri tanımları da beraberinde getirecektir.

Bütün bu anayasamızda yer alan cumhuriyetin temel nitelikleri yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerini destekleyici ve bütünlüleyici manevi değerler de vardır. ⁶ Bunlar şöyle sıralanabilir :

a) **Cumhuriyet fazilettir**, dolayısıyla fazilet yüksek insani değerlerin tümüne sahip olmak demektir.

b) **Çağdaş ve uygar olmak**, Türk toplumunun çağdaş ve uygar bir toplum haline getirilmesidir.

c) **Gelişmeye ve değişmeye açık olmak**, Atatürk'ün 10. Yıl Nutku'nda ifade ettiği "millî kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız" sözü bunu ifade etmektedir.

d) **İlmin yol göstericiliği, akılcılık**; doğmalardan uzaklaşmaktır.

e) **Misak-ı Millî, tam bağımsızlık**; Millî And, her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk ülkesinin sınırlarını çizmiştir. Ve böylece Türkler tam bağımsızlık bilincine erişmişlerdir.

⁶ Sıtkı Aydınel, "Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Nitelikleri", *AAM Dergisi*, Cilt: IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı: 27, s. 537-542.

Buraya kadar yapılan açıklamalar cumhuriyetin devlet idaresinde millî egemenliği, millî iradeyi ve hür seçimi esas kabul ettiğini ve Türk milleti için en iyi yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu gerek hukuksal, gerek siyasal anlamda verdik. Cumhuriyetin Türk milleti için en uygun yönetim şekli olduğunu Atatürk değişik vesilelerle anlatmış ve ifade etmiştir. Şimdi Atatürk'ün Cumhuriyet hakkındaki düşüncelerine bakabiliriz.

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET ANLAYIŞI

Atatürk'ün ilkelerinden biri olan cumhuriyetçilik devlet idaresinde millî egemenliği, millî iradeyi ve hür seçimi esas kabul eden ilkenin adıdır. Bu ilkenin yönetim biçimi ve siyasal rejim olarak ifadesi cumhuriyettir. Bu tarz yönetim, millî egemenlik kavramını en iyi temsil edecek, en iyi uygulatacak bir devlet şekli olup demokrasinin de en gelişmiş şeklidir. Dolayısıyla, lâiklik, halkçılık, devrimcilik, devletçilik, ulusçuluk yanında yer alan cumhuriyetçilik en çok önem verilendir. Çünkü diğer oklara bakıldığı zaman bunlar çağdaş bir cumhuriyet kurmanın yolları ve yöntemleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Türk milleti asırlar boyunca kendi hâkimiyetini, kendi iradesini kullanmasına mani olan monarşi, oligarşi gibi rejimlerin acılarını çekmiş ve sonunda kendine en uygun yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu görmüştür. Cumhuriyet yönetiminde egemenlik bütünüyle millete aittir. Dolayısıyla, millet bu egemenliğini, kendi seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullanmaktadır. Atatürk kuracağı cumhuriyetin ülkesini doğal ve tarihsel gerçeklere dayanarak kurmuştur. Dolayısıyla Anadolu halkının yapısını gözden uzak tutmamıştır. Anadolu halkının arasındaki tüm ırksal, sınıfsal ve düşünsel ayrılıklara karşı çıkarak çizilen sınırlar içerisinde kendini Türk olarak kabul eden herkesi vatandaş kabul etmiş ve hepsine eşit değer vermiş ve ayrıcalıklı davranmamıştır. Yaklaşık beş altı yüzyıllık bir imparatorluğu kaldırıp, yerine yepyeni bir devlet kurmak oldukça zordu. Böyle bir devleti kurarken en büyük ıslâh cumhuriyetçilikti.

Atatürk, cumhuriyet rejimi için yeni bir hukuk düzeni olması gerektiğini düşünmüştür. Çöken bir imparatorluğun yasaları ile cumhuriyeti yürütebilmek de mümkün değildir. Bu nedenle, yeni rejim kendi anayasasını ve yasalarını getirmeli ve böylece kendi hukuk düzenini kur-

malıdır.

Atatürk, cumhuriyeti her zaman demokrasi kavramı ile beraber ele almıştır. O'na göre cumhuriyet, demokrasi ile yönetilen devlet biçimidir. Dolayısıyla Atatürk cumhuriyetin tanımını bile demokrasi ile yapacak (ileride Atatürk'ün sözlerinden örneklerde görüleceği gibi) derecede iki kavramı yan yana ele alırken, biçimsel olarak kurulan cumhuriyet düzeninin yanısıra demokratik bir rejime de zamanla aşama aşama geçilmesini istemiştir.

Atatürk'ün cumhuriyetçilik ilkesinin dolayısıyla cumhuriyet biçimindeki yönetimin dayandığı başlıca ilkeler vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: ⁷

a) **Halk Egemenliği:** Atatürk'ün cumhuriyetçilik ilkesi, halk egemenliğini en iyi ve en sağlam biçimlerde temsil eden ve uygulayan bir rejimi ifade eder. Atatürk, halk egemenliği, halk yönetimi ve halkçılık gibi deyimleri öncelikle cumhuriyet kavramı yerine kullanıyordu.

b) **Tam Bağımsızlık:** Atatürk'e göre asıl olan Türk ulusunun onurlu bir biçimde yaşamasıdır. Bu da ancak tam bağımsızlıkla mümkün olabilmektedir. Yabancı bir devletin koruma ve desteğini kabul etmek, bağımsızlıktan yoksun olmak demek, diğer devletler karşısında uşak durumuna düşmek demektir. Türk'ün onuru, kişiliği ve yetenekleri çok yüksektir, büyüktür. Böyle bir ulus esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir. Bundan dolayı Atatürk'ün cumhuriyetçiliğinde "ya bağımsızlık, ya ölüm" temel ilkedir.

c) **Ulusal Bütünlük:** Ulusal bütünlük halk egemenliği ve tam bağımsızlık anlayışının doğal sonucu olmaktadır. Ulusal bütünlük politikasının temel belgesi ulusal andlaşma yani Misak-ı Milli'dir. Ulusal politika, ulusal sınırlar içinde, herşeyden önce kendi gücüne dayanarak varlığını korumak, ulus ve ülkenin mutluluğuna çalışmaktır. Irk ve din birliği, başka uluslara düşmanlık, kendi ulusunu küçümsemek ülke ve ulus bütünlüğünü bozmak, bölücülük, adaletsizlik, sömürücülük, baskı, yasadışılık, eşitsizlik Atatürk ulusçuluğunun karşı olduğu değerlerdir. Do-

⁷ Anıl Çeçen, a.g.e., s. 107-174.

layısıyla, Türkiye Cumhuriyeti ulusal sınırlar içinde Türklük duygusuyla yaşayan herkesin ortak devletidir.

d) **Çağdaşlaşma:** Çağdaşlaşmanın iki önemli boyutu vardır. Biri uygarlıktır, diğeri ise batıdır. Uygarlık her dönemde çağdaşlaşmanın hedefi ve yönü olarak her zaman vardır. Batı ise her dönemde değişebilir. Çağımızda en yüksek uygarlık Batı dünyası tarafından kurulmuştur. Ve temsil edilmektedir. Dolayısıyla Batı uygarlığı en yüksek uygarlık olarak kaldıkça, yeryüzünde hiçbir uygarlık batının düzeyini geride bırakmadıkça, Batı uygarlığı çağdaşlaşmak isteyen ulusların başlıca hedefi olacaktır. Atatürk döneminde de Batı uygarlığı çağın temsilcisiydi ve Atatürk çağdaşlaşmada Batı uygarlığını hedef almıştı.

Atatürk'e göre, her görüş açısından uygar bir ulus olmalıyız. Düşünceler ve yaşam uygar olmalıdır. Atatürk'ün tüm devrimlerinde çağın ışığını görmek ve her devrimde bu ışığın bir parçasının ülkeye yansıtıldığını izlemek olasıdır. Cumhuriyet devleti giderek gelişirken her döneminde Atatürk'ün çizdiği yolda biraz daha çağdaşlaşmıştır.

e) **Lâiklik:** ⁸ Lâiklik, Türk devlet yaşamına ancak Cumhuriyetle birlikte girmiştir ve doğal olarak gelişimi de hep bu rejim içinde sürmüştür ve sürmektedir. Ama hukuk açısından ana gelişme 1937 yılında sona ermiş sayılabilir. Lâiklik yani din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, ilk önce hukuk alanında gerçekleşmelidir; başka bir deyişle, vatandaşın bütün yaşamına egemen olan hukuk alanında bu iş yapılmalıdır. Saltanatın, Halifeliğin kaldırılması gibi inkılâplar lâikliğe gidişi kolaylaştırmıştır. Lâikliğin en büyük aşaması ise, Türk Medeni Kanunu'nun 1926 yılında kabulüdür. Medeni Kanun, Borçlar Kanunu ile birlikte 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girdi. Dolayısıyla cumhuriyetin kuruluşunda lâiklik önemli bir yere sahiptir. Lâiklik uzun bir gelişimin sonucunda Türk toplumunun ana belirleyici öğelerinden birisi olmuştur.

f) **Barışçılık:** Barışçılık devletin temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Cumhuriyet düzeninin çağdaş insanlık hedefleri doğrultusunda gelişebilmesi için çok büyük katkılar getirmiştir. Tüm ulusları insanlığın

⁸ Ahmet Mumcu, "Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Lâiklik", AAM Dergisi, Cilt: 1, Mart 1985, Sayı: 2, s. 513-522.

birer parçası olarak görmek, ayırım yapmadan saygı göstermek barışçıl tutumun ana özelliğidir. Atatürk hiçbir ülke veya ulusa karşı olmayan bir barışçı gidişi temel ilke görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin başlıca ilkelerinde birisi olan yurttta ve dünyada barış insanlıkla uygarlığın ilerlemesinde en esash etken olacaktır. Dolayısıyla, ulusları refah ve mutluluğa götüren en iyi yol barıştır.

İç politikada da, dış politikada olduğu gibi barış ana hedef olmuştur. Yurttta barışın sağlanabilmesi için çeşitli çabalar gösterilmiş, insanlar arasında hiçbir ayrıma yer vermeden, eşitlik düzeni en geniş anlamıyla kurulmaya çalışılmıştır. Toplumda sınıflararası dengeye de önem verilmiş, cumhuriyet devleti olmaya çalışılmıştır.

Atatürk'ün cumhuriyet anlayışının bu sayılan altı ana ilkesi yanısıra bazı alt ilkeler ve görüşleri de bulunmaktadır.⁹ Atatürk'ün devrimci ve halkçı yönleri cumhuriyetçiliğin temel taşlarını tamamlamaktadır. Atatürk'ün Türk ulusuna ve gençliğine olan inancı, cumhuriyetçiliğin tamamlayıcısı ve güvencesidir. Kendi elleriyle kurduğu cumhuriyeti Türk gençliğinin bekkçiliğine bırakmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devam ettirilmesi ve iyiye her geçen gün daha da yükseltilmesi Atatürk'ün düşüncelerinin çok iyi anlaşılması ile mümkündür. Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız Atatürk'ün Cumhuriyet anlayışının O'nun sözlerinden seçtiklerimizle (EK) daha da açık hale getirmemiz faydalı olacaktır.

9 Anıl Çeçen, a.g.e., s. 175.

EK :

ATATÜRK'ÜN SÖZLERİNDEN SEÇMELER *

"Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir".

1933 (Afetinan, Atatürk Hakkında
Hatıralar ve Belgeler, s. 251)

"Çağdaş bir cumhuriyet kurmak demek, milletin insanca yaşamasını bilmesi, insanca yaşamamanın neye bağlı olduğunu öğrenmesi demektir".

(Muhit Mecmuası, Sayı: 32, 1931, s. 7-8)

"Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve mantıki uygulamasını temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir".

1930 (Afetinan, Medenî Bilgiler ve
M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, s. 410-411)

"Türk milletinin tabiat ve âdetlerine en uygun olan idare, cumhuriyet idaresidir".

1924 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, s. 74)

"Az zamanda çok büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bunkdaki başarıyı Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak kararlı bir şekilde yürütmesine borçluyuz".

1933 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 272)

* Atatürk'ün cumhuriyetle ilgili sözleri için bkz. Utkan Kocatürk, Atatürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987, s. 112-115.

"Cumhuriyet, Türk milletinin refah ve yükselmesi yolunda asırların görmediği başarılarla erişti. Milletın eğilimlerini ve ihtiyaçlarını bularak ve öğrenerek onun refah ve gelişim gereklerini gerçekleştirmekte Cumhuriyetin az zamanda elde ettiği neticeler, Cumhuriyet idaresinin milletimize hazırladığı geleceğin daha ne kadar parlak olduğunu tahmin ettirmeğe kâfidir. Asla şüphe yoktur ki Cumhuriyetin gelecek evlâtları, bizden daha çok refaha kavuşmuş ve bahtiyar olacaklardır".

1933 (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 272)

"Bugünkü hükümetimiz, devlet örgütümüz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet örgütü ve hükümettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık hükümet ve hükümet mensupları kendilerinin milletten ayrı olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır".

1927 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 435)

"Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti sonsuza dek yaşayacaktır. Ve Türk milleti güven ve mutluluğun kefilisi olan ilkelerle, uygarlık yolunda, tereddütsüz yürümeğe devam edecektir".

1926 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, s. 80)

"Türkiye Cumhuriyeti her manası ile büyük Türk milletinin öz ve aziz malıdır. Kıymetli evlâtlarının elinde daima yükselecek, ebediyen yaşayacaktır".

(Hasan Rıza Soyak, Doğumundan Cumhuriyetin İlânına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri, s. 67-68)

"Cumhuriyet yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini emin ve sağlam bir gelecek yoluna koyduğu kadar, asil fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibarıyla, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur".

1936 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 372)

"Bütün dünya bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır; Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve sosyal inkılâp taraftarlığı. Bu noktada, yeni Türkiye topluluğunda bir ferdi, hariç düşünmek istemiyorum".

1924 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 189)